

O FILOLOŠKOM SAZNAVANJU

Ko se zapita o načinu saznavanja nauke o književnosti, kreće se u oblasti u kojoj su mu uskraćeni omiljeni obrti. Otuda se već u pristupu preporučuje ograničenje širokog polja. Jedna rečenica iz Slajermaherovog *Kratkog prikaza teoloških studija* ne ukazuje samo na to šta se ovde pod »saznavanjem« podrazumeva, već i put ka mestu gde se za nauku o književnosti krije njegova problematika: »Savršeno razumevanje jedne besede ili spisa je postignuće veštine i iziskuje nauku o toj veštini ili tehnici koju mi označavamo izrazom hermeneutika« (Fr. D. D. Schleiermacher, *Hermeneutik*, Izd. H. Kimmelerle. Hajdelberg, 1959, str. 20).

Može da iznenadi što pojam saznanja, umesto da se odnosi na sadržinu ideja i strukturu umetničkog dela, kao i na njegovo mesto u istorijskom odnosu, valja ograničiti na puko razumevanje teksta. K tome, saznanje kao filozofski pojam može da se otuđi u filologiji. Ali ovaj uticaj, u osnovi, ne ukazuje manje na prisustvo specifično filološke problematike saznanja nego pitanje koje se povodom citirane rečenice samo od sebe nameće: zašto, naime, nauka o književnosti, koja u *savršenom razumevanju jednog teksta* treba da sagleda svoj zadatak, nije dalje razvijala učenje po Slajermaherovom zahvatu i nacrtu iz njegovih teoloških predavanja, nego se bezmalo potpuno zatvorila za probleme hermeneutike. Nijedan od germanističkih udžbenika ne upoznaje studenta s principijelnim pitanjima razumevanja teksta; jedva da se ta pitanja u raspravama učenicima ikada postavljaju i priznaju kao izvor razlika u njihovom mišljenju.

Sto teorijske hermeneutike na germanističkom području nema, stoji, možda, u vezi s njenom refleksivnom suštinom. U hermeneutici, nauka ne pita o svom predmetu, nego o samoj sebi, potom stiže do saznavanja svog predmeta. Ima saznanja i bez ove hermeneutičke svesti. Ali nije samo stanovište nereflektovanosti neadekvatno nauci; koliko je ono malo njeno može se lasno razabrati iz metodoloških diskusija koje već decenijama traju. Razlog treba tražiti negde drugde, u samorazumevanju nauke o književnosti. To što se na problematiku filološkog saznavanja jedva obraća pažnja, čini se, stoji u vezi s tim što ona sebe podrazumeva naukom, što u znanju, dakle u jednom stanju, vidi obeležje svoje suštine. Pogled na prilike u Francuskoj i u anglosaksonskim zemljama pokazuje da to nikako nije razumljivo samo po sebi. Opasnost da se ovo uputstvo pogrešno shvati kao pohvala nenaučnosti nije suviše visoka cena za saznanje da upravo nauka o književnosti ne može svojoj naučnosti za volju da bude ono što je, stremeći za starijim srodnim naukama, često htela da postane.

Učeno bavljenje književnim delima zove se na engleskom »literary criticism« (književna kritika), a ne »science« (nauka). Sličan je stav i u francuskom. Iako ni nemačkoj reči »Kritik« nema spasa u toj oblasti, ipak bi bilo pogrešno engleskim, američkim i francuskim predstavnicima onog što se pod tom rečju u njihovom jeziku podrazumeva, prebacivati nenaučnost. To što oni svoj posao ne shvataju kao nauku, svedoči o svesti da saznanje o umetničkim delima uslovljava i omogućuje jedno drugačije znanje od onog koje poznaju ostale nauke. Posle Diltaja više nije potrebno pretresati principijelnu razliku između prirodnih nauka 19. veka i humanih nauka (Geisteswissenschaft), iako se nauka o književnosti još nije smela da odrekne svih svojih, od prirodnih nauka pozajmljenih, a sopstvenom predmetu neprimerenih kriterijuma i metoda. Tridesetogodišnji rat i jedan sonet Andreasa Grifiusa toliko su različiti u načinu na koji postaju predmet saznanja da je istorijska nauka u toj tački, kako se čini, bliža egzaktnim prirodnim naukama nego nauci o književnosti. Ono što književnost, nasuprot istorijskoj nauci, obeležava jeste neumanjena savremenost i najstarijih njenih tekstova. Dok istorijska nauka svoj predmet, prošli događaji, mora i ume da dozove iz udaljenih vremena u savremenost znanja, izvan koga ovaj nije savremen, filološkom znanju oduvek je data savremenost umetničkog dela na kom se ono vazda iznova ima da potvrdi. Ovo potvrđivanje ne treba zameniti sa onim preispitivanjem poznatog kojeg se ne odriče nijedna nauka, pa ni prirodne. Filološkom znanju prirodan je jedan dinamički moment, ne samo zato što se kao svako drugo znanje s novim gledištima i novim saznavanjima stalno menja, nego zato što može da postoji samo, u neprestanoj konfrontaciji s tekstom, samo u neprekidnom vraćanju znanja na saznavanje, na razumevanje pesničke reči.

Filološko znanje nikada nije napuštalo svoj izvor saznavanja, znanje je ovde neprekidno saznavanje — ili bi bar trebalo da bude. I druge nauke znaju način da se unatrag obznanje. Hemijski ogled uvek iznova demonstrira osobine elemenata i njihovih jedinjenja; nauka o izvorima stalno iznova iznosi nastanak istorijskog znanja. Ali ni hemija ni istorijska nauka ne postizu cilj u takvim rekonstrukcijama koje služe pedagoškoj svrsi. Zadatak ovih nauka je da posreduju poznavanje svoga predmeta, da saznat predmet preslika za znanje. S naukom o književnosti stoji drukčije. Nijedan komentar, niti stilsko-kritičko ispitivanje jedne pesme ne sme imati za cilj da ustanovi opis pesme koji bi bio za sebe pojmljiv. Čak će i najnekritičniji čitalac hteti da ih konfrontira s pesmom, da ih, pre svega, razume ako je tvrdnje ponovo razložio u saznavanjima iz kojih su proizišle. Ovo naročito pokazuje ekstreman slučaj hermetične pesme. Interpretacije predstavljaju ovde ključ. Ali njihov zadatak ne može biti u tome da se pored pesme stavi njena odgonetnuta slika. Jer iako hermetična, pesma hoće da je čitalac razume, a bez ključa ona često ni ne može da se razume, mora ipak da bude i u odgonetki shvaćena kao zagonetna, jer samo kao takva pesma biva ono što jeste. Ona je brava koja se uvek nanovo zatvara, tumačenje ne sme da je obijuje. Ali pošto za čitaoca komentara znanje tumača ponovo postaje saznavanje, i njemu polazi za rukom razumevanje hermetične pesme kao takve.

Filološko znanje, dakle, upravo svome predmetu za volju ne sme da se zgruša u znanje. I nauci o književnosti čudom tačno pristaje ono što je Ludvig Vitgenštajn kao obeležje rekao za filozofiju nasuprot prirodnim naukama: »Filosofija«, kaže se u *Tractatus logico-philosophicus*, »nije nauka već delatnost. Jedno filozofsko delo sastoji se u suštini od rasvetljavanja.« Otuda se čini da engleska i francuska označenja za nauku o književnosti nose svest o tome. Ona ne naglašavaju moment znanja već kritičke delatnosti, prosuđivanja i presuđivanja (Scheiden und Entscheiden). U kritici se ne presuđuje samo o kvalitetu umetničkog dela, već i o tome šta je lažno, a šta pravo; i to, ne presuđuje se o nečemu, već kritika presuđuje o sebi samoj, budući da je saznavanje. Zato nije slučajno što se engleska književna kritika (literary criticism), suprotno nemačkoj nauci o književnosti, uvek iznova obraća hermeneutičkim problemima: I. A. Ričard, *Filosofija besedništva* (I. A. Ričard, *The Philosophy of Rhetoric*); Viljem Epsom, *Sedam tipova dvoznačnosti* (William Epsom, *Seven Types of Ambiguity*) primeri su za to.

Odsustvo hermeneutičke svesti u nemačkoj nauci o književnosti stoji, dakle, u vezi s tim što nauka o književnosti nedovoljno uvažava svojevrsnost filološkog znanja, što olako previda provaliju koja je od drugih nauka, i ne najposle od istorije, deli. Utisak se pojačava kada se pođe za drugim momentom u samorazumevanju nauke o književnosti, naime, za pitanjem kako ona shvata svoj rast, svoj razvitak. Delatnost koja obogaćuje i preobražava znanje zove se istraživanje. To što ga u nauci o književnosti ima kao i u svakoj disciplini ne protivreči tvrdnji da filološko znanje neće da se shvati kao neprekidno saznavanje, kako bi to po svome predmetu moralo da bude. Jer, i pojam istraživanja odaje taj stav, i ovde engleska i francuska jezička praksa pokazuju drukčiju sliku. Po rečnicima, kao i prema govoru o »istraživačkom pogledu«, »istraživanje« je nekada značilo postavljanje pitanja i tražanje. Ali moment postavljanja pitanja i, s njim u vezi, saznavanja — sve se više gubio, istraživanje je postalo pukom tražanje. Kad naučnik koji se bavi književnošću govori o svojim istraživanjima, on priznaje da svoju delatnost shvata više kao tražanje za nečim što već postoji, i samo treba da bude pronađeno, a manje kao upoznavanje i razumevanje. I ovde se više pažnje posvećuje upoznavanju nego saznavanju. To, doduše, ima svoje naučno-istorijske osnove. Moderna istorijska nauka i nauka o književnosti nastale su u devetnaestom veku protivstruja spekulativnim sistemima nemačkog idealizma. Hegelovo *Tim gore po činjenice* moralo je da ispašta, spekulativno saznavanje činjeničnog istraživanja bilo je žrtvovano. Doprinos pozitivističkog pravca je isuviše golem a da bi se žalilo zbog takvog razvoja. Zahvalnost prema istraživanjima pozitivista od nekad i sad, na kojima se moglo graditi dalje, često izražavaju upravo teoretičari i tumači. Još 1847, pri odmeravanju zasluga obeju ekstremnih mogućnosti, književni istoričar Teodor Vilhelm Dancl pisao je da »empirijska lišena duha« još uvek daje u ruke »bar autentično gradivo koje se može proučavati, ali duhoviti govor o stvarima koje uopšte nisu prisutne, uopšte nije od koristi: ex nihilo nihil fit«. Čak i bez obzira na pitanje da li kategorija »prisutnosti« sasvim odgovara duhu, ovo davanje prevage pozitivizmu ostaje samozavaravanje. Jer sve dok filologija bude proučavala jezik i književnost, a ne vanliterarna fakta, kao što su biografija i sačuvan rukopis, neće za nju biti ni one »empirijske lišene duha«, koju Dancl obećava sebi kao autentično gradivo. Provalija između objektivnog istraživanja činjenica i subjektivnog razjašnjavanja svakako je manja nego što bi i pozitivist u tumač mogli u to da poveruju. Tumač koji omalovažava činjenice ne poštuje ni zakone interpretacije (ne postoji »nadinterpretacija« koja već ne bi bila i lažna); Diltajeva rečenica da razjašnjavanju prirodnih nauka stoji nasuprot razumevanje u humanim naukama važe i za istraživanje filoloških činjenica. Dokle god ono za volju tobožnje objektivnosti isključuje subjekt koji saznanje, preči opasnost da se subjektivno iskovan činjenice falsifikuju neprimerenim metodama, a da se pri tom istraživanje ne izbavi iz zablude. Ako se istraživanje preda empiriji, ono se subjektivnim saznavanjem ne može više poslužiti ni kao pukim višim stepenom kontrole...